

Zwa ndeme zwine vha tea u zwi dzhiela n̄ha musi vha sa athu u dzhia phoḽisi ya Mbulungo

Kha ḽa Afrika Tshipembe, u ḽivhea ha phoḽisi ya mbulungo, zwine zwa ḽivhea sa phoḽisi ya ndindakhombo ya mbulungo, zwo no aluwa nga maanḽa kha miḽwaha yo fhiraho. Vhanzhi vha i dzhia sa tshithu tsha ndeme vhutshiloni, nahone vhaḽwe vha na phoḽisi dzo vhalaho dza ndindakhombo ya mbulungo. Fhedziha, vha ḽivha zwingafhani nga ha tshibveledzwa itshi tsha zwa masheleni, vha dzhiisa hani phoḽisi ya ndindakhombo ya mbulungo, ppanelo dzavho na vhuḽifhinduleli, na uri vha itisa hani mbilo nahone vha isa mbilaelo yavho ngafhi arali zwithu zwi songo tshimbila zwavhuḽi? Bugwana iyi tshipikwa tshayo ndi u fhindula mbudziso dzi re afho n̄ha na u vha bvisela khagala u itela uri vha kone u dzhia tsheo vha na nḽivho musi vha tshi khou dzhia phoḽisi ya ndindakhombo ya mbulungo.

ḽHALUTSHEDZO	
Ndi zwa ndeme uri khamphani yavho ya ndindakhombo i bvisele khagala uri i ḽalutshedza hani maipfi na mafhungo o ḽowealeho.	
Vhaḽwaliswa	Muḽwaliswa ndi muthu o tiwaho nga muḽe wa phoḽisi u ḽanganedza mbuelo dza ndindakhombo ya mbulungo musi muḽe wa phoḽisi a tshi lovha.
U ta/nanga muḽwaliswa	U nanga muḽwaliswa ndi musi vha tshi ta dzina ḽa muthu ane a ḽo ḽanganedza mbuelo musi vhone vha tshi lovha. Ndi zwa ndeme u vhona uri fomo ya u ta muḽwaliswa i dzula yo dzudzanyea tshifhinga tshoḽhe.
Mbulungo	Mbulungo ndi musi tshitumbu tsha muthu o lovhado tshi tshi vhulungwa kha bogisi tsha dzheniswa mavuni.
Sosaithi ya Mbulungo	Sosaithi ya mbulungo ndi tshigwada tsha vhathu vhane vha vha na muhumbulo muthihi vhane vha ita lweḽolweḽo lwa masheleni vha tshi itela mbulungo. Sosaithi dza mbulungo dzine dzo ḽiḽwalisa nga fhasi ha dziḽwe dzikhamphani a dzi tendelwi u badela mbadelo dza u ḽiḽwalisa. Kha sosaithi ya mbulungo muraḽo muḽwe na muḽwe u badela nga ḽwedzi. Arali ha nga vha na lufu muḽani wavho, vha ḽo kona u ya kha tshikwama vha wana masheleni u itela mbadelo dzi elanaho na zwa mbulungo. Arali vha sa khou badela nga nḽila yo tendelanwaho ngayo, a vha nga koni u wana masheleni ayo. Zwiḽwe hafhu kha thikhedzo ya zwa masheleni, sosaithi dza mbulungo dzi ḽetshedza thikhedzo ya muhumbulo na ya matshiliso.
Tshifhinga tsha u ḽihumbula	Itshi ndi tshifhinga tsho sumbedzwaho kha konḽiraka ya mbulungo hune vha nga fhelisa phoḽisi ya mbulungo. Vha nga fhelisa phoḽisi ya mbulungo kha maḽuvha a 31 nga murahu ha u ḽanganedza maḽwalo a phoḽisi, arali vha sa athu u ita mbilo ya mbuelo ifhio kana ifhio.

ṲHALUTSHEDZO	
U Katela/Zwe zwa tsireledzwa	Zwe zwa tsireledzwa ndi tsireledzo ine ya ṡetshedzwa nga khamphani ya ndindakhombo arali ha nga vha na, sa tsumbo lufu, u huvhala, kana u lozwa, kana u tshinyadzwa kana u tswiwa ha ndaka. Khamphani ya ndindakhombo i badela masheleni arali manwalo a phoṡisi yo itelwaho ndindakhombo a tshi sumbedza uri nyimele idzo dza khombo dzo katelwa.
U fhisa tshitumbu	U fhisa tshitumbu ndi musi muvhili wa mufu u tshi fhiswa wa vha miṡora. Miṡora kanzhisa i vhewa tshibogisini ya ṡetshedzwa kha muṡa.
Tshandukiso	Tshandukiso kha ndindakhombo ndi u shandukisa phoṡisi ya ndindakhombo yavho zwine zwa shandukisa kana u dzudzanyulula zwo katelwaho, nga maanṡa nga u engedza kana u fhungudza zwiṡwe zwithu. Tshandukiso dzi tea u engedzwa kha phoṡisi yavho nga u tou ṡwalwa.
Muṡetshedzi wa Tshumelo ya zwa Masheleni (FSP)	Muthu kana tshiimiswa tsho tendelwaho u ṡetshedza ngeletshedzo na/kana u ṡetshedza tshumelo sa zhendedzi maelana na zwibveledzwa zwa masheleni zwo fhambanaho, zwi tshi katela zwibveledzwa zwa u bindudza, na zwibveledzwa zwa ndindakhombo. Ṳaisentsi ya FSP ya muthu kana tshiimiswa i sumbedza uri ndi tshibveledzwa tshifhio kana tshumelo ifhio ine vho tendelwa u ṡea ngeletshedzo khazwo, u rengisa kana u ṡetshedza tshumelo sa zhendedzi. Kanzhisa vha vhidzwa vhaeletshedzi vha zwa masheleni, mazhendedzi na dziburokara/vharengisi.
Mbulungo	Mbulungo ndi maitete ane a itelwa u hulisa mufu na u sumbedza ṡhonifho. Ndi mushumo une mufu a vha a tshi khou vhulungwa kana u fhiswa.
Motshara	Ndi tshiimiswa/muṡetshedzi wa tshumelo ane a nga thusa kha mafhungo oṡhe a elanaho na mbulungo u thoma kha u ṡetshedzwa ha ṡhanziela ya lufu, u endedzwa ha tshitumbu na u dzudzanyela tshitumbu tsha mufu u itela u vhulungwa kana u fhiswa.
Tshifhinga tsha tshilidzi	Arali mbadelo dza ṡwedzi nga ṡwedzi dzi sa khou badelwa nga datumu ya u guma, hu tea u vha na tshifhinga tsha tshilidzi tshi linganaho maṡuvha a 15 musi phoṡisi i sa athu fheliswa. Khamphani dza ndindakhombo dzi nga ṡetshedza tshifhinga tshi fhiraho itsho, kanzhisa maṡuvha a 30. Ndi zwa ndeme sa vhaṡe vha dziphoṡisi u vhalala na u pṡesesa milayo na mikano na kontṡiraka ya ndindakhombo.
Zhendedzi	Izwi zwi amba tshiimiswa tsho tendelwaho nga khamphani ine vha khou ṡwalisa nga fhasi hayo kana muṡe wa ndindakhombo u vha imelela kha u rengisa tshibveledzwa tsha zwa masheleni u fana na ndindakhombo ya mbulungo.
Ndindakhombo ya vhutshilo	Ndindakhombo ya vhutshilo ndi ndindakhombo ine ya tsireledza nyimele dzi shandukisaho vhutshilo, u fana na lufu, u notha na

ṰHALUTSHEDZO	
	vhuholefhali. Phoḽisi dza ndindakhombo ya vhutshilo dzi katela ndindakhombo ya vhutshilo, ndindakhombo ya mbulungo ndindakhombo ya u notha na phoḽisi dza u vbulungo masheleni.
Bonasi ya u fulufhedzea	Masheleni ane a engedzwa kha mbuelo dza phoḽisi kha muḽe wa phoḽisi nga murahu ha tshifhinga tsho tiwaho sa zwo Ṱalutshedzwaho kha kontiraka ya phoḽisi. Ndivho ndi ya u ṰuṰuwedza kana u livhuwa vhaḽe vha phoḽisi u itela uri vha songo thuthisa phoḽisi dzavho, na u alusa phimo ya vha sa litshi nga ane a khou ḽetshedza phoḽisi ya tsireledzo ya vhutshilo. Kanzhisa zwi vhalelwa sa tshipiḽa tsha mbadelo dza ndaulo kana phesenthe ya ndeme/mutengo wa phoḽisi.
Mbadelo ya gwama	Kanzhisa hu vha hu masheleni manzhi ane a badelwa kha muḽe wa phoḽisi kana avho vho ḽwaliswaho nga mbadelo nthihi.
Gumofulu ya mbuelo dzo tiwaho	Tshifhinga tsho fhiraho ndindakhombo ya mbulungo yo vha i tshi guma kha R30 000 nga muthu o ḽwaliswaho. Fhedziha, izwo zwo khwiniswa u swika kha R100 000 nga muthu o ḽwaliswaho, nga phoḽisi nthihi.
Malwadze e a vha e hone	Vhulwadze vhuḽwe na vhuḽwe, dwadze (zwi tshi katela vhuimana) vhune vha vha naho vha sa athu u dzhia phoḽisi ya ndindakhombo ya mbulungo.
Phirimiamu	Masheleni ane vha ḽo a badela kha muḽetshedzi wa ndindakhombo u itela u wana mbuelo dzo sumbedzwaho kha phoḽisi. Mbadelo dzi badelwa nga tshifhinga tsho tendelanwaho khatsho, nga maanḽa nga ḽwedzi kana nga ḽwaha.
Tshifhinga tsha u awela u badela phirimiamu	Vhaḽwe vhaḽetshedzi vha ndindakhombo ya mbulungo vha ḽetshedza vharengi tshifhinga tsha u awela u badela phoḽisi arali vhaḽe vha phoḽisi vha na vhukonḽi ha masheleni. Vhaḽwe vhaḽetshedzi vha ndindakhombo vha nga fhungudza kana vha imisa phoḽisi yavho arali vha nga nanga u dzhia tshifhinga tsha u awela u badela phirimiamu. Muḽetshedzi wa ndindakhombo muḽwe na muḽwe u na milayo yawe maelana na izwi. Arali vha tshi khou Ṱangana na vhukonḽi ha zwa masheleni, kha vha kwamane na muḽetshedzi wa ndindakhombo wavho u thoma u itela u lavhelesa arali hu si na dziḽwe ḽila dzine vha nga thusalea ngadzo musi phoḽisi yavho i sa athu u fheliswa.
Muimeleli	Zwi dovha zwa amba uri zhendedzi ndi muthu muḽwe na muḽwe ane a ḽetshedza tshumelo ya masheleni kha murengiselwa, o imela muḽetshedzi wa tshumelo ya zwa masheleni a re na thendelo (FSP). Sa tsumbo, mueletshedzi wa zwa masheleni kana murengisi/brokhara.
TshiṰokofela	TshiṰokofela ndi tshigwada tsha u vbulungo masheleni kana kiḽaba ine mirado ya ita lweṰolweṰo tshifhinga tshoṰhe lwa masheleni o tendelanwaho kha hune nga murahu vha Ṱanganedza mbadelo ya gwama nga u tou sielisana.

ṪHALUTSHEDZO	
Mutshimbidzi wa mbulungo	Mutshimbidzi wa mbulungo u shuma motsharani kana ndi muṅetshedzi wa tshumelo. Mutshimbidzi wa mbulungo u dzhia vhuḍifhinduleli ha u fara tshitumbu, u tshimbidza maṅwalo a elanaho na zwa lufu, u dzudzanya tshitumbu na u ṅetshedza goloi ya u hwala tshitumbu.
Muṅetshedzi wa ndindakhombo o ṅwaliswaho nga fhasi hawe	Khamphani ya ndindakhombo yo ṅetshedzwaho Vhulanguli ha Ṫholo ('Preidential Authority) ine ya ṅanganedza phirimiamu na u dzhia vhuḍifhinduleli ha u badela mbuelo arali ha nga vha na lufu.

Zwi re ngomu

1. Ndindakhombo ya mbulungo ndi mini?
2. Ndi ngani zwi zwa ndeme u vha na ndindakhombo ya mbulungo?
3. Tshakha dza ndindakhombo ya mbulungo
4. Ndi nga dzhia hani ndindakhombo ya mbulungo?
5. Pfanelo na vhuḍifhinduleli
6. Maitele a u ita mbilo
7. Ngeletshedzo vha sa athu u dzhia ndindakhombo ya mbulungo
8. Mbudziso dzine vha tea u dzi vhudzisa kha murengisi/mueletshedzi wa zwa masheleni/muṅetshedzi wa ndindakhombo
9. Vha itisa hani mbilo

Zwidodombedzwa zwa vhukwamani zwa ndeme

Mbulungo dzi a ḍura, nahone ndi zwa ndeme uri vha vhe na masheleni o linganaho a u badela idzo tshinyalelo. Kha nyimele nnzhi, miṅa i shumisa masheleni manzhisa ane a vha koni u a swikelela, zwine zwa livhisa kha nyimele dzi vha livhisaho kha zwikolodo. Ndi zwa ndeme uri vha zwi dzudzanye hu tshe zwino, u itela uri miraḍo ya muṅa i sa vhilaedzwe nga mbadelo dza mbulungo dzine vha tea u dzi ita sa izwi izwo zwi tshi vha ṅea mutsiko vhukuma na u vha vhavha vhukuma.

Kha vha lavhelese kha dzinwe dza mbadelo dzine dza tea u badelwa:

- U nanga khasikete/bogisi (±R1000-R50 000)
- Mbadelo dza motshari (±R4000- R40 000)

Ngeletshedzo: A vha ṅoḍi phoḍisi ya ndindakhombo ya mbulungo i fhiraho nthihi. Vha nga vha na phoḍisi nthihi ine ya fusha ṅhoḍea dzavho na mugaganyagwama wavho.

- Mbadelo dza zwijiwa (±R1000-R30 000 zwi tshi bva kha tshivhalo tsha vhatu, u ṅhavha tshifuwo na zwijiwa zwo fhambanaho zwine zwa ḍo ḷiwa)
- Mbadelo dza vhupo vhune mushumo wa ḍo farelwa hone kana dennde (±R1500-R6000)
- U endedzwa ha tshitumbu vhukati ha mavundu

- U endedzwa ha vhalidzi (±R500 – R4000)
- Tombo (±R2000 – R60 000)
- U vhulunga kana u fhisa (±R1000 – R6000)
- Maluvha/mikhavhiso (R2000-R15 000)

Vhathu vha Afrika Tshipembe vha na mvelele yo pfumaho nahone mbadelo dzi re afho n̄tha dzi t̄t̄uwedzwa nga izwo khathihi na u t̄oda izwo zwine zwa dzhiwa sa zwi t̄anganedzeaho tshitshavhani.

1. Ndindakhombo ya mbulungo ndi mini?

Ndindakhombo ya mbulungo i n̄etshedza mbuelo dza u badela mbadelo dza mbulungo. Zwi tshi bva kha pulane ya ndindakhombo ya mbulungo ine vho nanga yone, mbuelo dzi nga tshivhumbeo tsha masheleni a kheshe a u badela mbadelo dza mbulungo kana u ya kha mūnetshedzi wa tshumelo ane a ita nzudzanyo dza mbulungo hune ha vha motsharani. Sa mūne wa phojisi, vha nga nanga u sumbedza uri mbuelo dzavho dzi nga badelwa hani hu nga vha kheshe kana tshumelo. Ndindakhombo i nga katela vho na mashaka a tsini na mashaka a kule.

2. Ndi ngani zwi zwa ndeme u vha na ndindakhombo ya mbulungo?

Ndindakhombo ya mbulungo i do n̄etshedza mūta masheleni a u ita nzudzanyo dza mbulungo yavho vha songo thoma vha ita tshikolodo, u fana na u koloda masheleni banngani, mirāo ya mūta kana vhomatshonisa.

3. Tshakha dza ndindakhombo ya mbulungo

- Vhānetshedzi vha tshumelo dza zwa masheleni (dziFSP) kana vhānetshedzi vha ndindakhombo vha nga n̄etshedza **phojisi dza ndindakhombo dza mbulungo** n̄n̄zhi dzine vha nga nanga khadzo, idzi dzi a fhambana zwi tshi ya nga mūnetshedzi wa ndindakhombo zwi tshi ya nga mbuelo, tshumelo na phirimiamu.
- Dzīn̄we phojisi dza ndindakhombo ya vhutshilo dzi na **mbadelo dza mbuelo ya lufu lwa tshihadu** dzine dza badelwa kha awara dza 48 dzi tshi khou itelwa mbadelo dza mbulungo.
- Vhān̄we vhatholi vha n̄etshedza **phojisi dza vhutshilo dza tshigwada** kha vhashumi vhavho zwine zwa katela ndindakhombo ya mbulungo yavho na mūta wavho. Arali vha na izwi, phirimiamu dzavho dzi nga vha fhasi u fhira musi vho tou ya kha FSP kana mūnetshedzi wa ndindakhombo u wana phojisi ya ndindakhombo ya mbulungo.

Ngeletshedzo: Mūnetshedzi wa ndindakhombo a nga badela fhedzi u swika kha gumofulu ya R100 000, nga phojisi, nga muthu o n̄waliswaho.

4. Ndi nga dzhia hani ndindakhombo ya mbulungo?

Vha nga dzhia ndindakhombo ya mbulungo; nga kha FSP o tendelwaho kana muṅetshedzi wa ndindakhombo; zhendedzi; motshara (wo tendelwaho u rengisa phojisi) kana nga kha sosaithi/tshitokofela na mashaka na dzikhonani. Namusi vhunzhi ha dzikhamphani dzo thoma zwa u tusa masheleni nga ṅwedzi nga ṅwedzi kha vhashumi vhadzo u itela u vha ṅetshedza tshumelo ya mbulungo yavho na miṅa yavho. Izwi zwo livhisa kha muṅatṅisano wa phirimiamu dza fhasi kha dziṅwe ṅdowetshumo u fana na dza u rengisa zwiambaro, zwa ṅhingothendeleki na vha dzibannga vhe vha thoma u ṅetshedza zwibveledzwa zwa ndindakhombo dza mbulungo kha vharengi vhavho.

VHA KHOU U HUMBELWA U DZHELA NṅHA: Tshifhinga tshoṅhe kha vha vhe na vhuṅanzi ha uri tshibveledzwa tsha ndindakhombo tsha mbulungo tshi khou ṅetshedzwa nga FSP kana muṅetshedzi wa ndindakhombo o tendelwaho. Zwi nga dovha zwa vha zwa ndeme u khwaṅhisedza tshibveledzwa tsha zwa mbulungo arali tsho ṅwaliswa nga fhasi ha ṅwe khamphani nga muṅetshedzi wa ndindakhombo a re na laisentsi. Vha nga lavhelesa zwidombbedzwa nga u tou dzhena kha webusaithi ya Vhulanguli ha Vhuṅifari ha Sekithara ya zwa Mahsheleni Financial Sector Conduct Authority (FSCA) vha khwaṅhisedza nomboro ya laisentsi ya FSP. Vhaṅetshedzi vha phojisi dza mbulungo vhane vha kundelwa u tevhedza ndaulo dza FSCA vha nga imisa u shuma kana vha ṅewa ndaṅiso. Ndi zwa ndeme nga maanda uri vha sedzuluse FSP/muṅetshedzi wa ndindakhombo arali o ṅwaliswa. Arali muṅetshedzi wa ndindakhombo/FSP a songo ṅwaliswa, vha nga ḍa vha sa faree zwavhuḍi musi vha tshi vho ḍo ita mbilo. Vhunzhi ha sosaithi dza Mbulungo dzi swikelela ṅhoḍea dza ṅhalutshedzo ya Sasaithi dza Vhukonani; fhedziha a dzo ngo ṅwaliswa kha FSCA kana tshinwe tshiimiswa tsha fomaḷa nahone hu tou vha na mbilo ṅhukhu kha vharengi arali zwithu zwa nga si tshimbile zwavhuḍi musi vha tshi ṅoḍa u badelwa mbuelo dza mbulungo.

5. Pfanelo na vhuḍifhinduleli

Vha na pfanelo musi vha tshi dzhia ndindakhombo ya vhutshilo u fana na phojisi ya ndindakhombo ya mbulungo, fhedzi vha dovha hafhu vha vha na vhuḍifhinduleli – a vha koni u hwesa muṅetshedzi wa tshumelo mulandu kha mvelelo dzoṅhe.

Pfanelo dzavho:

- Phojisi ndi **kontiraka ya mulayo** i vhoḥhaho ine ya ṅetshedza pfanelo dzo tiwaho arali ha nga vha na lufu kana khombo ifhio na ifhio ye vha ḍiṅwalisela yone.

Ngeletshedzo: Kha vha vhe na vhuṅanzi ha uri vha a ḍivha gumofulu ya masheleni e vha ṅwaliswa ngao, naho vha na phojisi dza mbulungo dzi fhiraho nthihi.

<ul style="list-style-type: none"> • Vha na pfanelo ya u badelwa masheleni e vha diñwalisa ngao, fhedzi arali vho fusha t̄hoḡea dzoḡhe dza milayo na mikano ya phoḡisi.
<ul style="list-style-type: none"> • Vha na pfanelo dza u lavhelesa vho kha dziñwe phoḡisi dza ndindakhombo na u dzhia ine vha vhona i khwine kha vhone na mugaganyagwama wavho.
<ul style="list-style-type: none"> • Musi vha sa athu u saina liñwalo la phoḡisi, vha nga tuwa naḡo hayani u itela uri vha vhe na vhuḡanzi uri vha khou li pfesesa. Vha dovha vha vha na pfanelo ya uri vha t̄alutshedzwe nga ha konḡiraka iyo nga nḡila i re khagala na nga luambo lwo leluwaho u lu pfesesa kana luambo lwe vha nanga lwone.
<ul style="list-style-type: none"> • Vha na pfanelo dza u thuthisa phoḡisi yavho nga u netshedza khamphani ya ndindakhombo nḡivhadzo yo tou ñwalwaho ya ñwedzi (kanzhisa ndi ñwedzi muthihi), sa zwo sumbedzwaho nga liñwalo la phoḡisi.
<ul style="list-style-type: none"> • Vha na pfanelo ya u newa tshifhinga tsha u humbula. Izwi zwi amba uri vha nga shandukisa muhumbulo wavho na u thuthisa phoḡisi ya vhutshilo kha maḡuvha a 31 nga murahu ha u t̄anganedza liñwalo la ndindakhombo lo teaho. Vha sa athu u thuthisa, vha tea u ḡivhadza khamphani ya ndindakhombo nga u tou ñwala nga ha muhumbulo wavho wa u thuthisa phoḡisi. Khamphani ya ndindakhombo i tea u tevhedzela khumbelo yavho kha maḡuvha a 31 musu vha tshi tou t̄anganedza khumbelo. Vha na pfanelo dza u badelwa phirimiamu dzavho murahu, arali khamphani yo t̄usa masheleni a u badela tshinyalelo. Arali phoḡisi i sa koni u thuthiswa zwo vhangwa nga dziñwe mbuno, vha tea u vha ḡivhadzwa nga ha izwo vha sa thu u saina liñwalo la phoḡisi.
<ul style="list-style-type: none"> • Vha na pfanelo dza u wana zwidombedzwa zwa vhukwamani zwa FSP kana muḡetshedzi wa ndindakhombo – kha vha vhudzise kha khamphani ya ndindakhombo/mueletshedzi wa zwa masheleni/murengisi uri a vha newe zwidombedzwa zwa vhukwamani zwavho vha dovhe vha vha vhudzise uri vha nga ita mbilaelo kha nnyi arali vha na mbilaelo.

Vhuḡifhinduleli havho:

<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ḡiḡaluse. Khaphani ya ndindakhombo i ḡo t̄oḡa nomboro yavho ya ID na zwidombedzwa zwa vhukwamani, khathihi na zwidombedzwa zwa vhatu vhane vha t̄oḡa u vha ñwalisa kha phoḡisi yeneyo.
<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha netshedze zwidombedzwa zwa vhukuma. U itela uri muḡetshedzi wa ndindakhombo a vha tsireledze nga nḡila ya vhukuma, vha tea u vha netshedza zwidombedzwa zwa vhukuma nahone zwo fhelelaho. Izwi zwi dovha zwa vhidzwa u pfi ndi u bvisela khagala.
<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhe na nḡivho. Kha vha vhe na vhuḡanzi ha uri vha a pfesesa tshiñwe na tshiñwe kha liñwalo la ndindakhombo na tshithu tshiñwe na tshiñwe nga ha tshibveledzwa tsha ndindakhombo.
<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha khwaḡhisedze mutengo wa phirimiamu na u vha na vhuḡanzi ha uri vha a kona u u swikelela vha sa athu saina liñwalo liñhio kana liñhio.

- Kha vha vhe na vhuṭanzi ha uri vha a **badela phirimiamu** na u tevhezela milayo na mikano, sa zwo sumbedzwaho kha liṅwalo la phojisi.

Vhuḡifhinduleli ha khamphani ya ndindakhombo

- Khamphani ya ndindakhombo i ḡo dzhia **vhuḡifhinduleli ha khombo** dzine vha nga ṭangana nadzo arali tshiwo tsho ṅwaliswaho tsha nga bvelela, fhedzi arali vho badela phirimiamu dzavho.
- Khamphani ya ndindakhombo i **ḡo ṭalutshedza phojisi nga vhuḡalo** na u fhindula mbudziso dziṅwe na dziṅwe dzine vha nga vha vha nadzo.
- Khamphani ya ndindakhombo i ḡo **badela arali ha nga vha na lufu** zwi tshi bva kha uri vho ṅwaliselwa zwifhio.
- Khamphani ya ndindakhombo i ḡo vha i na **mueletshedzi wa zwa masheleni/murengisi** a re na ndalukano ane a nga vha thusa u dzhia tsheo yo teaho nga ha tshibveledzwa tsha zwa ndindakhombo tshine vha tshi ṭoḡa.
- Khamphani ya ndindakhombo i tea u vha i na laisentsi yo teaho i bvaho kha vha Ndaulo ya ṭholo 'Prudential Authority' (PA) vha sa athu u thoma u rengisa tshibveledzwa tsha ndindakhombo.

6. Maitele a mbilo

ḲIGA ḲA U THOMA: Kha vha vhige lufu lwa mufunwa wavho kha ofisi dza Muhasho wa Zwa Muno wa tsini na ha havho kana kha motshara une vha shumisa wone uri vha kone u wana ṭhanziela ya lufu. Musi Muhasho wa Zwa Muno wo no ṭanganedza fomo dzo teaho, u ḡo ṅetshedza ṭhanziela ya lufu. Motshara u ḡo dovha wa vha eletshedza kha zwiṅwe zwine vha tea u zwi ita,

Ngeletshedzo: Vhaṅwe vhaṅetshedzi vha ndindakhombo vha ḡo badela fhedzi gumofulu ya masheleni, naho vha na phojisi dza mbulungo dzi fhiraho nthihi khavho.

nga maanḡa arali mufu o lovhela hayani.

ḲIGA ḲAVHUVHILI: FSP/muṅetshedzi wa ndindakhombo vha ḡo ṅetshedza muthu ane a khou ita mbilo Fomo dza Mbilo na Fomo dza Muṅwaliswa uri vha dzi ḡadze.

ḲIGA ḲA VHURARU: Kha vha humisele murahu fomo dzo ḡadzwaho na khophi yo khwaṭhisedzwaho u vha ya vhukuma ya ṭhanziela ya lufu, zwidodombedzwa zwa banngani zwa muṅwaliswa o nangiwo na liṅwalo la vhuṅe/phasipoto ya mufu na maṅwe maṅwalo a mbilo ane a khou ṭoḡea. Arali mufu a na miṅwaha ya fhasi ha 18, vha ḡo tea u ṅetshedza ṭhanziela ya mabebo.

ḲIGA ḲAVHUṅA: Tshifhinga tsha u badela tshi nga fhambana zwi tshi ya nga FSP/vhaṅetshedzi vha ndindakhombo, fhedzi nga u angaredza, zwi ḡo vha kha maḡuvha a u shuma mavhili.

7. Ngeletshedzo vha sa athu dzhia ndindakhombo ya mbulungo

- Kha vha ambe na muṭa wavho nga ha lushaka lwa mbulungo lune vha lu ṭoḁa.
- Kha vha shume mugaganyagwama une wa khou lavhelelwa wa uri mbulungo i ḁo dura vhugai.
- Kha vha ite dziṅwe ṭhoḁisiso nga ha uri mbadelo dza mbulungo dzi itisa hani.
- Mueletshedzi wa zwa masheleni kana murengisi a re na thendelo a nga vha thusa nga u vha ṅetshedza tshakha dza ndindakhombo ya mbulungo dzo fhambanaho dzine vha nga nanga khadzo.
- Kha vha vhambedze mbuelo na mutengo wa ndindakhombo dza mbulungo dzo fhambanaho na u nanga nthihi ine ya fusha ṭhoḁea dzavho na mugaganyagwama wavho.
- Kha vha vhulunge maṅwalo a ndindakhombo avho, zwi tshi katela fomo dza u ta muṅwaliswa fhethu ho tsireledzeaho. Kha vha ite khophi vha i ṅee muthu ane vha mu fulufhela.
- Arali hu tshi khou itwa mbilo, mbilo i tea u ṅetshedzwa na maṅwalo oṭhe a thikhedzo kha muṅetshedzi wa ndindakhombo nga u ṭavhanya. Kha vha sedzuluse maṅwalo a phoḽisi u itela u wana zwidodombedzwa nga ha u ṅetshedza mbilo na zwifhinga zwa u guma zwo vhwaho. Arali vha ṅetshedza mbilo i songo fhelelaho, kana vha ṅetshedza mbilo tshifhinga tsho no fhira, muṅetshedzi wa ndindakhombo a nga ḁi hanela mbilo iyo.
- Vha ṭhogomele vhafhuri vhane vha ita phulufhedziso dza mbulungo dza maṭeleṭele dzi ḁuraho nga gumoṭhukhu ya mbadelo dza ṅwedzi.
- Vha songo saina kha fomo i songo ṅwalwaho tshithu kana fomo ya khumbelo i songo fhelelaho.
- Kha humbule nga ha zwine zwa nga bvelela kha muṭa wavho kha zwa masheleni nga murahu ha mbulungo arali ho vha hu vhone vha unḁaho muṭa.

8. Mbudziso dzine vha tea u dzi vhudzisa kha murengisi/mueletshedzi/murengisi/muṅetshedzi wa ndindakhombo

- Vho tendelwa nga FSCA u ṅetshedza ngeletshedzo ya zwa masheleni kha ndindakhombo ya zwa mbulungo?
- Nomboro yavho ya ḁaisentsi ya FSP ndi ifhio?
- Vha nga ṅetshedza dziṅwe tshakha dza ndindakhombo dza muṅetshedzi wa ndindakhombo muthihi kana vhanzhi (vhaṅetshedzi vha tshibveledzwa)?

Ngeletshedzo: Arali vha nga dzhenisa vhathu vha fhiraho muthihi kha phoḽisi ya mbulungo yavho, masheleni a u ṅwaliswa a ḁo fhambana zwi tshi ya nga muthu.

- Hu na tshifhinga tsha u lindela?
- Vha khou nthengisela phoḽisi ine yo ṅwaliswa nga fhasi ha iṅwe khamphani nahone khamphani ya hone ndi ifhio?
- Masheleni a ndindakhombo a ḁo swika u ita mbulungo yanga kana mbulungo ya vhafunwa vhanga?

- Ndi zwifhio zwi songo katelwaho kha pholisi iyi ya ndindakhombo ya mbulungo?
- Mbadeloge, tshinyaleloge na khomishini dza ndaulo dzine dza do engedzwa kha phirimiamu dzothe kana mbadelo dza ndindakhombo ya mbulungo ndi dzifhio?
- Phirimiamu dza ndindakhombo dzi do engedzea nga iwaha?
- Ndi vhatu vhangana vhane nda nga vha iwalisa kha ndindakhombo ya mbulungo?
- Hu na dziwe ndila arali nda nga si tsha kona u badela phirimiamu zwo vhangwa nga u fhelelwa nga mushumo?
- Zwi do dzhia tshifhinga tshingafhani u tshimbidza mafhungo a mbadelo nga murahu ha musi ndo no ita mbilo?
- Ndi founela nnyi arali nda nga vha na mbilaelo kana mbudziso?

9. Ndi itisa hani mbilaelo

Khamphani dza ndindakhombo dza Vhutshilo dzi na maitele adzo a nga ngomu a u tshimbidza mbilaelo. Vha na ndila dzi tevelaho arali songo fushea nga muelshedzi wa zwa masheleni, zwiveledzwa kana tshumelo;

- **LIGA 1:** Kha vha divhadze khamphani ya ndindakhombo kana FSP yo newaho thendelo nga ha mbilaelo nga u tou iwala.
- **LIGA 2:** Arali vha so ngo takadzwa nga phindulo yavho, vha nga livhisa mafhungo nga **mahala** kha Mutodisizi wa Mbilaelo 'Ombudsman' wa Ndindakhombo ya Tshifhinga Tshilapfu wa Vhanelshedzi vha Tshumelo ya zwa Masheleni 'Financial Services Providers' (FAIS Ombud).

Ngeletshedzo: Kha vha vhe na vhuṅanzi ha uri vha a vhalo na izwo zwitukutuku kha pholisi ya ndindakhombo vha sa athu u saina.

Zwidombedzwa zwa ndeme

Vhulanguli ha Vhufari kha Sekhithara ya zwa Masheleni 'Financial Sector Conduct Authority' (FSCA)

U sedzulusa arali **muelshedzi wa tshumelo ya zwa masheleni (FSP)** kana **muelshedzi wa zwa masheleni** o tendelwa u rengisa zwiveledzwa zwa zwa masheleni na tshumelo, khathihi na uri ndi zwifhio zwiveledzwa zwine vha nga vha rengisela, kha vha kwame FSCA.

Switshibodo ya FSCA	012 428 8000
Senthara ya thingo	0800 20 3722 (FSCA)
Nomboro ya fekisi	012 346 6941
Diresi ya Imeili	info@fsca.co.za

Diresi ya poswo	P.O. Box 35655, Menlo Park, Pretoria 0102
Diresi ya vhupo	Riverwalk Office Park, Block B, 41 Matroosberg Road, Ashlea Gardens, Pretoria, South Africa 0081
Webusaithi	www.fsca.co.za

U wana zwidombedzwa nga vhuḡalo zwa pfunzo ya zwa masheleni ya vharengi, kha vha kwame Muhasho wa zwa Pfunzo ya Vharengi kha FSCA.

Imeiji	CED.Consumer@fsca.co.za
Webusaithi	www.fscamymoney.co.za

Muḡodisisi wa Mbilaelo wa Ndindakhombo ya Tshifhinga tshilapfu

Muḡodisisi wa Mbilaelo wa ndindakhombo ya tshifhinga tshilapfu u tandulula phambano vhukati ha **vhaḡetshedzi vho diḡwalisaho** na **vhaḡe vha phojisi** na **vhaiti vha mbilo**. Arali vha sa khou kona u tandulula thaidzo na muḡetshedzi wa ndindakhombo kha vha kwamane na Muḡodisisi wa Mbilaelo.

Luḡingo	021 657 5000
Luḡingo lu badelwaho nga vhoḡhe	0860 103 236
Fekisi	021 674 0951
Imeiji	info@ombud.co.za
Diresi ya Poswo	Private Bag X45, Claremont, Cape Town 7700
Diresi ya Vhupo	Third Floor, Sunclare Building, 21 Dreyer Street, Claremont, Cape Town 7700
Webusaithi	www.ombud.co.za

Vhupo ha vhukati ha mbilaelo dzi elanaho na ndindakhombo

Vha nga dovha vha kwamana na vha vhupo ha vhukati maelana na mbilaelo dzi elanaho na ndindakhombo arali vha si na vhuḡanzi ha uri vha nga kwama **muḡodisisi wa mbilaelo ya ndindakhombo** ufhio.

Luḡingo lu badelwaho nga vhoḡhe	0860 103 236 na 0860 726 890
Luḡingofekisi	086 589 0696
Imeiji	info@insuranceombudsman.co.za
Webusaithi	www.insuranceombudsman.co.za

Muḡodisisi wa Mbilaelo wa Vhaḡetshedzi vha Tshumelo ya zwa Masheleni (FAIS Ombud)

Kha mbilaelo dzi elanaho na **vhaeletshedzi vha zwa masheleni** na **vhanetshedzi vha tshibveledzwa tsha masheleni** kha vha kwamane na FAIS Ombud.

Luṭingo	012 762 5000
Luṭingo lu badelwaho nga vhoṭhe	086 066 3274
Fekisi	011 348 3447
Imeiji	info@faisombud.co.za
Mbilaelo nga ha tshumelo dzashu	hestie@faisombud.co.za
Mbudziso nga ha tshiimo tsha mbilaelo	enquiries@faisombud.co.za
Ḍiresi ya Poswo	P.O. Box 74571, Lynnwood Ridge 0040
Ḍiresi ya Vhupo	Kasteel Park Office Park, Orange Building, 2nd Floor, 546 Jochemus Street, Erasmus Kloof, Pretoria, 0048
Webusaithi	www.faisombud.co.za

© 2021 FSCA

TSHITATAMENNDE NGA HA VHUḌIFHINDULELI

Zwidombedzwa zwi re ngomu kha tshibugwana itshi tsha mafhungo zwo netshedzwa nga vha Vhulanguli ha VhuḌifari kha Sekithara ya zwa Masheleni 'Financial Sector Conduct Authority' (FSCA) ndivho i ya u vha netshedza zwidombedzwa fhedzi. Zwidombedzwa izwi a zwi na ngeletshedzo ya zwa mulayo, phurofeshinaḷa, kana ya zwa masheleni. Naho zwo itwa nga vhuronwane u vhona uri i a shumisea na u vha ya vhukuma, FSCA a i netshedzi themendelo na nṭhihi, muano kana khwaṭhisedzo maelana na izwi nahone a i nga dzhii vhuḌifhinduleli ha mulayo kana vhuḌifhinduleli ha zwi re ngomu kana vhungoho ha zwidombedzwa zwo netshedzwaho, kana u xeletwa kana u tshinyalelwa zwo vhangwaho zwi tshi bva kha mafhungo zwo livhana kana zwi songo livhana nazwo izwo zwo vhangwa nga u ḍitika nga tshumiso ya mafhungo aya. Nga nṅḍa ha musi arali zwo sumbedzwa ngauralo, Pfanelo dza Vhuṅe ha Maṅwalo kha mafhungo oṭhe ndi dza FSCA. A hu na tshipiḍa tsha bugwana iyi na tshithihi tshine tsha tea u bveledzwa hafhu kana u fhiriselwa kana u shumiswa hafhu kana tsha itwa uri tshi wanalee nga nḍila ifhio kana ifhio kana nyanḍadzamafhungo ifhio na ifhio nga nṅḍa ha u thoma ha wanala thendelo yo tou ṅwalaho i bvaho kha Ofisi ya Ramulayo Muhulwane wa Vhulanguli ha VhuḌifari kha Sekithara ya zwa Masheleni 'Financial Sector Conduct Authority's Office of General Counsel'.